

Нина С. Милановић*

Универзитет у Источном Сарајеву
Педагошки факултет Бијељина

УДК 811.163.41'367.335.5

DOI 10.7251/NSK1602053M

Оригинални научни рад

СИНТАКСОСТИЛЕМЕ РЕДА РИЈЕЧИ НАСТАЛЕ ДЕКОМПОЗИЦИЈОМ СЛОЖЕНОГ СУБОРДИНИРАНОГ ВЕЗНИКА У СТАНДАРДНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт: У раду се на корпусу прозних дјела савремене српске књижевности анализирају врло ријетке и стилематичне синтаксостилемске структуре настале поступком декомпозиције субординираних везника – као да и као што. У обимном корпусу српске књижевности издвојила су се само три типа ових изразито онеобичајених структура, и то у романима М. Булатовића, Д. Ненадића, В. Стевановића и Р. Вучковића. Лингвостилистичка анализа наведених синтаксостилемских структура у раду објединила је стилематична и стилогена проучавања ексцерпираних примјера.

Кључне ријечи: синтаксостилеме реда ријечи, поступак декомпозиције, сложени субординирани везник као да и као што.

Увод

Синтаксостилеме су минималне стилистичке јединице чије се одступање од неутралне употребе језика реализује на синтаксичком нивоу, тј. на нивоу синтаксема, синтагми и реченица. Најтипичнији и најчесталији типови синтаксостилема оформљују се помоћу три поступка којима се нестилематични (граматички) модели синтаксичких јединица преводe у стилистичке јединице. То су чисто стилистички поступци: интензивирања, пермутације и осамостаљивања. (в. о томе у: М. Ковачевић, 2000, стр. 323–355) Примарно, синтаксостилеме реда ријечи настају поступцима пермутације, а посредно – интензивирањем и осамостаљивањем. Још један од поступака инверзије, који учествују у творби синтаксостилема реда ријечи, јесте и декомпозиција субординираних везника којим се ремети устаљени граматичко-семантички ред ријечи у српском језику, што ћемо и показати у овом раду.

Стилска декомпозиција субординираних везника „ријетка је – и изразито стилематична“ (М. Ковачевић 2000, стр. 339) појава која се реализује разбијањем субординираних везника тако што се први дио споја распоређује на почетак реченице, а други дио у средину или на крај реченице. Између дијелова везника умећу се синтаксички чланови зависне реченице. У дјелима српске књижевности 20. и 21. вијека, и то само у текстовима овог функционалног стила, учили смо следеће типове¹ ових синтаксостилема реда ријечи оформљених употребом различитих врста везника:

*ninaceklic@yahoo.com

¹ М. Ковачевић наводи неколико потврда овога типа који се могу класификовати у прва два типа синтаксостилемских структура реда ријечи насталих декомпозицијом

- Синтаксостилеме настале стилском декомпозицијом субординираног везника *као да* (1);
- Синтаксостилеме оформљене стилском декомпозицијом сложеног субординираног везника *као што* (2) и
- Синтаксостилеме оформљене стилском декомпозицијом сложеног субординираног везника *као да* који у свом саставу садржи и интензификатор *и* (3).

Лингвостилистичка анализа типова синтаксостилемских структура

Субординирани везник *као да* представља везнички спој или *субјункторску фразу* (в. о томе у: П. Мразовић, З. Вукадиновић, 2009, стр. 428) којом се у састав сложене реченице уводи поредбена реченица. Сложени везник *као да* може да изрази и стварно и хипотетичко поређење. „Када поредбена реченица изражава стварно поређење у њој се јавља негиран управни глагол“ (П. Мразовић, З. Вукадиновић, 2009, стр. 615). Када субординирани везнички спој *као да* уводи поредбену реченицу са хипотетичким, односно нереалним значењем, онда је реализација радње зависне реченице или „нестварна или само неизвесна“ (П. Мразовић, З. Вукадиновић, 2009, стр. 616). У наведеним (1) примјерима ријеч је, дакле, о употреби везника *као да* који уводи зависну реченицу чија је реализација радње нереална.

Синтаксостилеме реда ријечи настале „кидањем“ сложеног субординираног везника *као да* (1) налазимо у наредним примјерима:

(1) Руке су клизиле низ тело, прштиле га, мучиле га *као туђе да је*. [← *као да је туђе*] (М. Булатовић, ЦП, 5); Руку скрштених на трбуху, *као мртав да је*, [← *као да је мртав*] главе забачене уназад, и опуштен сав, Петар је пуштао да му сунце пече склопљене очне капке који су му бридели. (М. Булатовић, ЦП, 117).

У првом примјеру (Руке су клизиле низ тело, прштиле га, мучиле га *као туђе да је*. [← *као да је туђе*] (М. Булатовић, ЦП, 5)) синтаксостилемска структура настала је рашчлањивањем првог дијела везничког споја *као да* уметањем лексеме *туђе* у функцији предикатива, с тим што је копулативни дио предиката распоређен иза цијеле конструкције, на крај реченице. Поред инверзије реализоване распоређивањем реченичног члана, те киданја субординираног везника, примјећујемо и пермутацију у саставу именског предиката у коме је копулативни глагол постпонован. Информативно најупечатљивија ријеч је лексема *туђе* која је у сагласју и са претходним дијелом реченице. Наиме, набрајањем блискозначних глагола *притити* и *мучити*, који припадају истом

субординираног везника која смо извели. Они су забиљежени у роману *Одбрана и пропаст Бодрога у седам бурних годишњих доба* Мирослава Јосића Вишњића и у збирци приповиједака *Очи Слободана Вујачића*. Ковачевић, такође, наводи да су декомпозицији подложни и везници *него да* и *него што* (М. Ковачевић, 2000, стр. 339). Примјере таквих структура у корпусу нисмо забиљежили.

семантичком пољу, те замјеничким понављањем лексема *тело*, информативно тежиште главне реченице постаје лексема *тело*. Онеобичајено размјештена ријеч *туђе* додатно је објашњава и надграђује. Конструкција *као туђе да је* описује однос човјекoв према сопственом тијелу које је окамењено и неосјетљиво на додире, па чак и оне грубе, мучитељске.

Конструкција са декомпонованим везником *као да* у другом наведеном примјеру овога типа – *као мртав да је* – онеобичајеним језичким ткањем подражава претходну синтагму *руку скритених на трбуху*. Стилематични структура је сва крстолика, као што су и руке у покојника.

Синтаксостилеме реда ријечи оформљене стилском декомпозицијом сложеног субординираног везника *као што* (2) налазимо у наредним примјерима:

(2) Доћи ће једном и тај час *као* у трудних жена *што* порођај долази. [← *као што долази порођај у трудних жена*] (Д. Ненадић, ДЖ, 14); Један подругљиви пламичак палио јој се у утроби *као* свећа *што* тиња, разгорева се и сама гаси, [← *као што свећа тиња*] (...) (В. Стевановић, ЛК, 23).

Субординираним сложеним везником *као што* за разлику од везника *као да* изражава се стварно, реално поређење двије радње. Код употребе овога везника специфична је и употреба глагола у реченицама. Они припадају истом семантичком кругу, или се чак и понављају. „Поредбене реченице са субјунктором *као што* јављају се углавном у презенту или перфекту са имперфективним глаголима што је и потребно за изражавање стварне радње која је или позната или уобичајена“ (П. Мразовић, З. Вукадиновић, 2009, стр. 615).

Стилематичност структуре (Доћи ће једном и тај час *као* у трудних жена *што* порођај долази. [← *као што долази порођај у трудних жена*] (Д. Ненадић, ДЖ, 14)) заснива се на антепоновању неконгруентног атрибута, те његовом одвајању од супстантива неуобичајеним кидањем субординираног везника *као што*. Везник *што* нашао се између антепонованог неконгруентног атрибута у *трудних жена* и супстантива *порођај*. Информативни акценат је на пермутованом атрибуту, двоструко маркираном. Д. Ненадић овако осмишљеном реченицом дочарава неминовни долазак ишчекиваног часа од кога се побјећи не може.

Стилистички обиљежена структура (Један подругљиви пламичак палио јој се у утроби *као* свећа *што* тиња, разгорева се и сама гаси, [← *као што свећа тиња*] (...) (В. Стевановић, ЛК, 23)) одступа од уобичајеног реда ријечи „утискивањем“ лексеме *свећа* у функцији субјекта између два дијела субординираног везника. Овим примјером писац пореди *подругљиви пламичак* са *свијећом*, који се у њеној утроби *палио*, *тињао*, *разгорева* и *гасио*. Иако је у неуобичајеној позицији лексема *свећа*, градацијски кумулативни низ глагола најјачава лингвостилистички поступак декомпозиције, те уланчани глаголи преузимају информативну превласт над везницима „уоквиреном“ лексемом *свећа*. Несвакидашњим и неуобичајеним избором и комбинацијом лексема (*подругљиви пламичак*) у реченици писац веома сликовито казује о немиру који изненада постаје и човјеку, траје и нестаје, *као свећа што тиња*.

У оба наведена (2) примјера глаголи припадају истом семантичком пољу (*доћи/долазити; палити/тињати/ разгоревати се/гасити*) што условљава употреба везника *као што*. У зависним реченицама глаголи су исказани презентом што је још једна карактеристика употребе овога везника.

Синтаксостилеме оформљене стилском декомпозицијом сложеног субординираног везника *као да* који у свом саставу садржи и интензификатор *и* (3) потврђује наредни примјер:

(3) Весели су, раздрагани, *као и да* није рат (Р. Вучковић, ЗС, 260).

Субординирани везнички спој у реченици помјерен је интензификатором *и*. Наводимо га као још једну могућу варијанту раздвајања ових везника. Да је стандардно распоређен (*као да и*), њиме би се појачало значење одричног глагола *није*, који објашњава садржај прве реченице. Раздрагани су и весели као да и није рат, а он *јесте*. Међутим, оваквим распоредом интензификатором *и* наглашава се везнички спој.

Закључак

У раду смо потврде стилске декомпозиције класификовали у три типа у зависности од врсте везника који се „кида“ неким реченичним чланом. Први тип (1) ових синтаксостилема реда ријечи настао је декомпозицијом субординираног везника *као да* који уводи поредбену реченицу чија реализација радње може бити и стварна и хипотетичка. Други тип (2) карактерише декомпозиција сложеног везника *као што* који увијек пореди двије реалне радње, а трећи (3) је заснован на наглашавању везничког споја интензификатором *и*. У наведеним (1) и (2) структурама декомпозиције сложених субординираних везника, стилистичност захвата уметнуте реченичне чланове, док структуре (3) карактерише стилско наглашавање везника. Ријетка употреба ових структура додатно их стилистички обиљежава, па су, у правом смислу ријечи, *изневјерено очекивање*, по првобитном стилистичком принципу – синтаксостилеме.

Извори

- Булатовић, М. (М. Булатовић, ЦП) – Миодраг Булатовић, *Црвени петао лети према небу*, Новости, Београд, 2006.
- Вучковић, Р. (Р. Вучковић, ЗС) – Радован Вучковић, *Збогом, Сарајево*, Просвета, Београд, 1994.
- Ненадић, Д. (Д. Ненадић, ДЖ) – Добрило Ненадић, *Деспот и жртва*, Народна књига, Београд, 2004.
- Стевановић, В. (В. Стевановић, ЛК) – Видосав Стевановић, *Љубавни круг*, Свјетлост, Сарајево, 1988.

Литература

- Ковачевић М. (2000). *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Mrazović P., Vukadinović Z. (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Поповић Љ. (2004). *Ред речи у реченици*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Silić J. (1984). *Od rečenice do teksta*, Zagreb: Liber.
- Simeon R. (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I/II*, Zagreb: Matica hrvatska.

Nina Milanović

SINTAXSTILEMA WORD ORDER FORMED BY DECOMPOSITION OF COMPLEX SUBORDINATE CONJUNCTION IN THE STANDARD SERBIAN LANGUAGE

Summary

In this paper we analyze extremely rare syntaxstilema structures formed by decomposition of subordinate conjunctions – kao da and kao što. In the vast corpus comprised of Serbian literary works, there are only three types of these very deviant structures found in the novels written by M. Bulatović, D. Nenadić, V. Stevanović and R. Vučković. The first type (1) of this syntaxstilema word order is formed by decomposition of subordinate conjunction kao da that introduces the comparative sentence whose proposition can be real or hypothetical. The second type (2) is formed by decomposition of complex conjunction kao što that always compares two real actions, and the third type (3) emphasizes the conjunction by the intensifier i. In the structures (1) and (2) of decomposition of complex subordinate conjunctions, the inserted sentence elements are syntactically deviant, whereas the third structure is marked with stylistic emphasis of the conjunction. The rare use of these structures makes them even more stylistic, and therefore they are typically considered to be the right examples of syntaxstilemi.

Keywords: *syntaxstilema, subordinate conjunction, stylistic emphasis, the Serbian Language.*